

Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive

Ivo Nejašmić, Aleksandar Toskić

Rad se bavi proučavanjem promjene sastava stanovništva Hrvatske prema dobi za tri desetljeća (1981. – 2011.). Razmatraju se uzroci i značajke demografskog starenja i uspoređuju s europskim zemljama. Podrobno se analizira stupanj ostarjelosti stanovništva i daje prostorna diferencijacija osnovnih obilježja tog procesa (do razine općine/grada); težište je na sadašnjem stanju (prema podacima popisa 2011.). Predočuje se perspektiva razmatranog procesa do 2031. (kretanje ukupnog broja stanovnika te promjene u sastavu prema dobi i stupnju ostarjelosti). U jednom poglavlju obrađuju se posljedice starenja stanovništva te se pokušava odgovoriti na pitanje kako usporiti taj razorni proces i ublažiti njegove posljedice. Zaključuje se da dalekosežna rješenja valja tražiti prije svega u povećanju rodosti, čime će se potaknuti postupno pomlađivanje dobnog sastava. Druga skupina mjera odnosi se na doseljavanje, a treća na povećanje zaposlenosti mladih radi zaustavljanja njihova masovnijeg iseljavanja.

Ključne riječi: starenje stanovništva, depopulacija, prostorna diferencijacija stanovništva, demografska perspektiva, Hrvatska, 1981. - 2031.

Ageing of the Population in Croatia – the Current Situation and Perspectives

The paper deals with the study of changes in the composition according to age of the population of Croatia over three decades (1981 – 2011). Consideration is given to the causes and characteristics of demographic ageing and they are compared with European countries. The degree of population old age is analysed in detail and spatial differentiation is made of the basic features of that process (to the level of the local district/town); emphasis is placed on the current situation (in keeping with 2011 Census data). A projection of the process in question up until 2031 is submitted (the trend in the total number of the population and changes in its composition according to age group and degree of ageing). One of the chapters analyses the consequences of the ageing of the population and endeavours to answer the question of how to mitigate such consequences and to impede this destructive process. It is concluded that far reaching solutions should be sought primarily in increasing fertility, by which gradual rejuvenation of the population's age composition could be stimulated. The second group of measures relates to immigration, and the third to increasing the employment rate of young people in order to halt their mass emigration.

Key words: ageing of the population, depopulation, spatial differentiation of population, demographic perspective, Croatia, 1981 - 2031

UVOD

Populacijska slika Hrvatske odraz je kolopleta demografskih kretanja i društvenih zbivanja kroz stoljeća, ali posebnu ulogu u njezinu stvaranju imaju prilike u posljednjih šezdeset godina. Početkom devedesetih Hrvatska ulazi u jednu od specifičnijih etapa svoga demografskog razvoja. Agresija na Hrvatsku i rat na njezinu teritoriju, uz neminovan utjecaj na opće društvene značajke i procese, posebice su pogodili demografska kretanja, izazivajući poremećaje i ubrzavajući negativne trendove. Poratne i tranzicijske teškoće također su značajan destabilizirajući čimbenik demografskog razvoja.

Stanovništvo Hrvatske karakteriziraju smanjujući fertilitet, prirodna depopulacija (negativni prirodni prirast), emigracijska depopulacija, ukupna depopulacija (nakon 1990.) i izrazito starenje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2004a; Nejašmić, 2008a). Navedeni procesi traju dosta dugo, tako da se može govoriti o vrlo nepovoljnome demografskom razvoju stanovništva Hrvatske (Šterc, 1991; Friganović i Šterc, 1993; Lajić, 2004; Gelo i dr., 2005; Živić i dr., 2005).

Demografsko stanje i procesi čest su predmet stručnog interesa, ali je malo radova u domaćoj literaturi koji razmatraju starenje stanovništva Hrvatske.¹ Obično se toj problematici pristupa u sklopu analize općih demografskih promjena (Gelo, 1987; Friganović, 1988; Nejašmić, 1991; Wertheimer-Baletić, 1992, 2001, 2004b, 2007). Demografsko starenje razmatra se i u sklopu analize demografskoga (biološkog) sastava (Gelo, 1999; Nejašmić, 1992, 2003) ili se obrađuju pojedine implikacije tog procesa (Stipetić, 1994; Banovac i dr., 2001; Podgorelec i Klempić, 2007). Pojedini radovi obrađuju značajke demografskog starenja na regionalnoj/županijskoj razini (Toskić, 1993; Njegač i Toskić, 1994; Šašlin, 2005; Spevec, 2009). No valja istaknuti da praktično nema rada koji sveobuhvatnije analizira starenje stanovništva Hrvatske, posebice prostorni aspekt procesa.² Stoga je popunjavanje te praznine jedna od glavnih zadaća ovog rada.

Temeljem znanstvene analize, obradom podataka prikupljenih iz statističkih i drugih sekundarnih izvora te upotrebom teorijske i empirijske literature u radu se analiziraju promjene sastava stanovništva Hrvatske prema dobi za tri desetljeća (1981. – 2011.), razmatraju uzroci i značajke demografskog starenja i uspoređuju s europskim zemljama, upućuje na stupanj ostarjelosti stanovništva i daje prostorna diferencijacija osnovnih obilježja tog procesa (do razine općine/grada), predložuje perspektiva razmatranog procesa, obrađuju njegove posljedice i pokušava odgovoriti na pitanje što učiniti da se uspori starenje stanovništva.

Svrha je rada pridonijeti znanstvenoj spoznaji demografskog starenja u Republici Hrvatskoj te time dati prilog verifikaciji općih postavki o demografskom razvoju. Težište je na podrobnijem razmatranju sadašnjeg stanja, temeljeno na podacima posljednjeg popisa stanovništva (2011.).

DEMOGRAFSKO STARENJE – RAZVOJ I SADAŠNJE STANJE Promjene u sastavu stanovništva prema dobi (1981. – 2011.)

Sastav prema dobi po svojim je društveno-gospodarskim implikacijama jedna od najvažnijih značajki stanovništva. Odražava biodinamiku i potencijalnu vitalnost

stanovništva nekog područja. „Iz nje se vidi prošlost, čita sadašnjost i nazire budućnost kretanja stanovništva” (Friganović, 1990, 111). Promjene u dobnom sastavu stanovništva Hrvatske sadržavaju dva usporedna globalna demografska procesa: smanjivanje udjela mladih uz istovremeno povećavanje udjela starog stanovništva. Riječ je o starenju stanovništva ili demografskom starenju, pojmu pod kojim se u literaturi najčešće razumijeva povećanje udjela stanovništva starog *60 i više* ili *65 i više* godina u ukupnom stanovništvu (Wertheimer-Baletić, 1999).³ To je zapravo, skupni demografski izraz biološkog starenja pojedinaca.

Starenje ukupnog stanovništva (tzv. ukupno starenje) proces je koji u Hrvatskoj već dulje traje. Počeo je već početkom 60-ih godina 20. stoljeća; prema popisu iz 1961., bilo je 11,8% stanovnika u dobi *60 i više* godina (iz ukupnog broja izostavljene su osobe

Tab. 1. Sastav stanovništva Hrvatske prema dobi, po petogodišnjim dobnim skupinama* 1981., 2001. i 2011. i pokazatelj promjene 2011./1981.**

Tab. 1 *Composition according to age of the population of Croatia by five-year age groups* 1981, 2001 and 2011 and indicators of change 2011/1981.***

Dobne skupine	Godina				Indeks promjene udjela 2011./1981.
	1981.	2001.	2011.		
	%	%	%	broj	
0 – 4	7,16	5,37	4,96	212.709	69,2
5 – 9	7,03	5,62	4,77	204.317	67,9
10 – 14	6,92	6,09	5,49	235.402	79,3
15 – 19	7,36	6,76	5,70	244.177	77,4
20 – 24	7,95	6,91	6,11	261.658	76,9
25 – 29	8,22	6,66	6,75	289.066	82,1
30 – 34	7,61	6,69	6,87	294.619	90,3
35 – 39	5,81	7,18	6,64	284.754	114,3
40 – 44	6,97	7,55	6,70	286.933	96,1
45 – 49	7,37	7,55	7,18	307.561	97,4
50 – 54	6,91	6,78	7,48	320.502	108,2
55 – 59	5,73	5,20	7,28	311.818	127,1
60 – 64	3,48	5,93	6,37	272.740	183,0
65 – 69	3,95	5,73	4,71	202.002	119,2
70 – 74	3,65	4,61	4,96	212.401	135,9
75 – 79	2,28	3,11	4,10	175.526	179,8
80 – 84	1,11	1,29	2,52	108.104	227,0
85 – 89	0,37	0,70	1,11	47.641	300,0
90 – 94	0,10	0,23	0,25	10.758	250,0
95 i više	0,02	0,04	0,05	2201	250,0
Ukupno	100,00	100,00	100,00	4.284.889	–

* Za 1981. i 2001. bez stanovništva nepoznate dobi; u popisu 2011. nepoznata dob ionako nije posebno iskazana.

** Razlike u metodologiji popisa 2011. te 1991. i 2001. donekle utječu na točnost usporedbe (više o tome u bilješki 5).

Izvor: www.dzs.hr/ popis 2001. i popis 2011; za 1981. SLJH-1992., DZS

nepoznate dobi; SLJH-92).⁴ No u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971., osim povećanja udjela starih u ukupnom stanovništvu, prvi je put zabilježeno i smanjenje udjela mladih (0 – 14 godina), što je relevantan pokazatelj demografskog starenja. U susljednim popisnim razdobljima starenje je uzelo maha kao integralni dio procesa demografske tranzicije u njegovoj središnjoj i kasnoj podetapi, a posebice dolazi do izražaja u posttranzicijskoj etapi. U 90-im godinama 20. stoljeća agresija na Hrvatsku i rat na njezinu teritoriju, uz ostale nepovoljne demografske učinke, ubrzali su demografsko starenje.

Usporedba podataka triju popisa pokazuje da stanovništvo Hrvatske obilježavaju vrlo brzo starenje i visoki stupanj ostarjelosti.⁵ Indeks promjene 1981. – 2011. jasno pokazuje smanjenje broja mladih (do 34 godine, s posebno jakim smanjenjem najmlađih skupina), a s druge strane povećanje broja starih stanovnika, posebice najstarijih dobnih skupina (tab. 1, sl. 1). U posljednjemu međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) došlo je do osjetnog smanjenja udjela mladog stanovništva (a to znači i njihova broja jer je zabilježeno smanjenje ukupnog broja stanovnika), a znakovito se povećao udio starog stanovništva. Podaci popisa iz 2011. pokazuju da je udjel mladih 0 – 14 godina 15,2% (2001. godine 17,1%), mladih 0 – 19 godina 20,9% (2001. godine 23,8%), udjel starih u dobi 60 i više 24,1% (2001. godine 21,6%), a udjel starih 65 i više 17,7% (2001. godine 15,7) (tab. 1). Posebno su zanimljivi podaci o promjeni udjela pojedinih funkcionalnih dobnih kontingenata u ukupnom stanovništvu jer upućuju na nastavak dosadašnjih trendova starenja ukupnog stanovništva, kao i na intenzitet promjene u dobnim kontingentima (tzv. parcijalno starenje). Indeks promjene udjela stanovnika Hrvatske 2001. – 2011. prema pojedinim dobnim skupinama jest sljedeći:

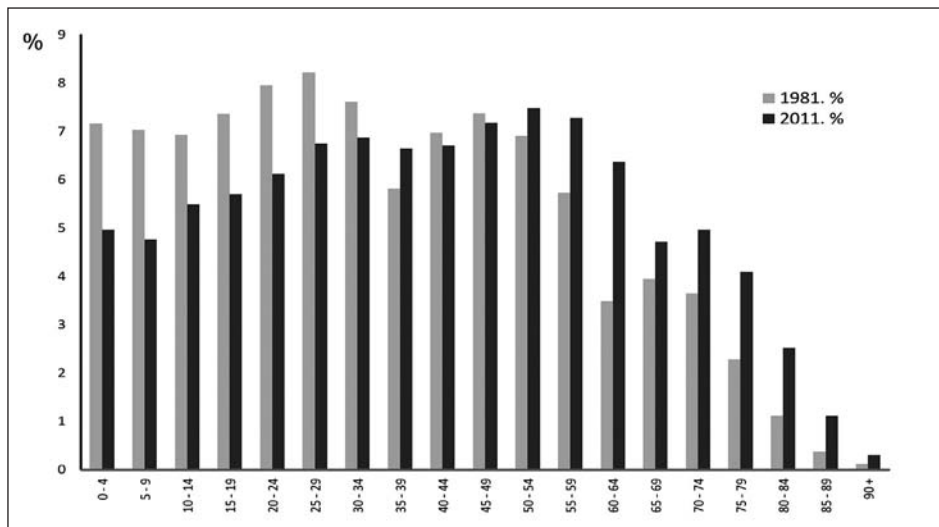
Dob	0 – 14	0 – 19	15 – 39	40 – 64	15 – 64	60 i više	65 i više	75 i više
Indeks	88,9	87,8	93,6	106,1	99,9	111,6	112,7	148,1

Visoki porast udjela staračkog stanovništva, posebice starijeg dijela toga kontingenta, pokazuje da se Hrvatska približila stanju u razvijenim europskim zemljama, u kojima (barem u većini njih) u ukupnome starom stanovništvu znatno brže raste udio osoba u starijoj dobnj skupini staračkoga kontingenta (*Eurostat Yearbook*, 2011).⁶

Prosječna životna dob (starost) stanovništva Hrvatske stalno raste. Godine 1961. bila je 32,5 godina; 1971. godine 34,1; 1981. godine 35,4; 1991. godine 37,1 (izračunato iz podataka u SLJH-92); 2001. bila je 39,3 godine, da bi u 2011. dosegla visokih 41,7 godina, kao npr. u Finskoj (41,6) i Švedskoj (41,1) (*Statistical Finland*, 2011; *Statistical Sweden*, 2011).

Indeks starosti (broj starih 60 i više godina na sto mladih 0 – 19) 2011. iznosi 115,0 i za četvrtinu je veći nego u prethodnom popisu (2001. godine 90,7), indeks starosti izračunat iz broja starih 65 i više godina prema skupini 0 – 14 iznosi 116,3, a 2001. bio je 91,9. Dakle u Hrvatskoj je osjetno više starih nego mladih. Usporedba *dječje baze* (0 – 4) i osoba starih „75 i više godina” vrlo je znakovita za razumijevanje stanja i procesa u sastavu prema dobi. Godine 2001. te su dobne skupine bile brojčano gotovo izjednačene, a 2011. starih je 62% više nego djece!

Dobar analitički pokazatelj sastava prema dobi i brzine starenja stanovništva jest koeficijent dobne ovisnosti starih, tj. broj starih na sto osoba u radnoj dobi (pokazuje

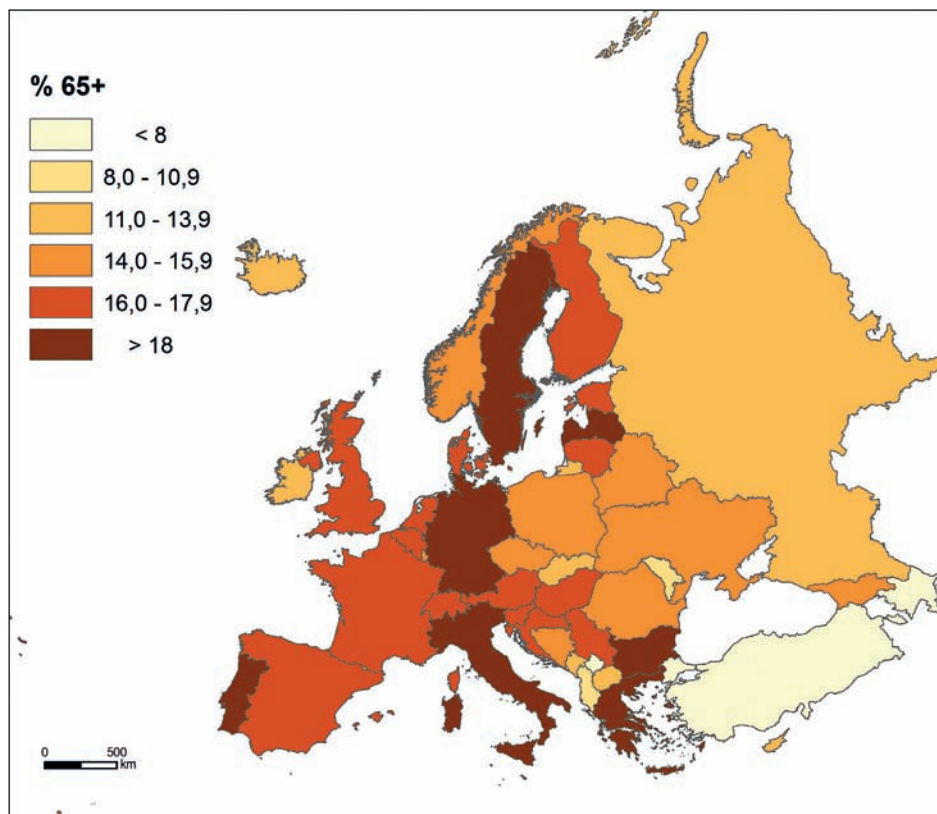
Sl. 1. Sastav stanovništva Hrvatske prema dobi, po petogodišnjim dobnim skupinama 1981. i 2011.

Fig. 1 Composition according to the age of the population of Croatia by five-year age groups 1981 to 2011

opterećenosti radnoga kontingenta /15 – 64/ postradnim kontingentom /65 i više/). Prema podacima popisa stanovništva 2011., iznosi 26,4 (2001. godine 23,4).

Sudeći po predočenim analitičkim pokazateljima, stanovništvo Hrvatske obilježava **izrazito duboka starost**,⁷ najnepovoljniji tip dobnog sastava prema upotrijebljenoj klasifikaciji. Očigledno je da do punog izražaja dolazi *demografski momentum* (demografska inercija), koji određuje predvidive promjene dobnih struktura (Keyfitz, 1971). Nastavlja se *circulus viciosus* depopulacijskih procesa (parcijalnih i ukupnoga) i promjena u dobnom sastavu u smjeru daljnjeg starenja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1997). To vodi sve nepovoljnijemu demografskom stanju i razvoju stanovništva Hrvatske.

Usporedba s europskim zemljama pokazuje da Hrvatska spada među zemlje s najstarijom populacijom (sl. 2). Našla se u društvu zemalja od kojih su neke već početkom 20. stoljeća zabilježile demografsku starost; to su Francuska, Švedska i Norveška, koje su tada imale oko osam posto starih 65 i više godina (Warnes, 1990). Prema recentnim podacima (za 2011.) Hrvatska se nalazi u skupini od deset europskih zemalja s najvećim udjelom starih (65 i više godina) u ukupnom stanovništvu. Redoslijed je sljedeći (%): Njemačka 20,6; Italija 20,3; Grčka 19,2; Portugal 19,1; Švedska 18,5; Bugarska 18,5; Latvija 18,4; Litva 17,9; Austrija 17,8; Hrvatska 17,7; Finska 17,5 (Eurostat, 2011).⁸ Koliko je starenje stanovništva zahvatilo Europu, pokazuje i podatak da se čak i zemlje s najnižim udjelom starih u dobi 65 i više, a to su Kosovo i Turska, nalaze u procesu starenja (u objema je koeficijent starosti sedam posto; PRB, 2012). Udio od osam posto starih 65 i više godina općeprihvaćeni je pokazatelj da je neka populacija zakoračila u „demografsku starost”. Iz predočenoga kartograma (sl. 2) razvidno je da više od polovine europskih zemalja ima dvostruko veći (pa i viši) udio starih (PRB, 2012). Možemo ustvrditi da *izrazito duboka starost* obilježava čak dvadeset pet zemalja.

Sl. 2. Klasifikacija stanovništva europskih zemalja za 2012. prema udjelu starih 65 i više godina (prema podacima: PRB, 2012)

Fig. 2 Classification of the population of European countries in 2012 according to the share of persons of 65 or older (based on data: PRB, 2012)

Pređoćeni sastav prema dobi posljedica je djelovanja kolopleta ćimbenika koji manje-više određuju opće kretanje stanovništva. Djelovanje prirodnoĝa kretanja, migracije i vanjskih ćimbenika (gospodarske krize i posebice rata) međusobno je isprepletano, katkada dopunjujuće, a katkada suprotstavljeno. S druge strane, i sam sastav stanovništva utjeće na rodnošć, smrtnošć i brojćano kretanje stanovništva. U tzv. zatvorenoj populaciji osnovni je uzrok starenja u sekularnom smanjivanju rodnošć (fertiliteta). Dugotrajnije smanjivanje rodnošć dovodi do kontrakcije mladih dobnih skupina te posljedićno do povećanja udjela starog stanovništva (Weaver, 1987). Smanjenje smrtnošć takoder utjeće na demografsko starenje. Razumije se, ne smanjenje bilo koje stope smrtnošć prema dobi. Smatra se da tek snižavanje smrtnošć u dobi preko trideset godina utjeće na demografsko starenje (Wertheimer-Baletić, 2009). S obzirom na to da je u razvijenim zemljama završena demografska tranzicija, što znaći da je u njima stopa rodnošć vrlo niska, povećanje staraćkog stanovništva određeno je gotovo iskljućivo smanjivanjem smrtnošć. To je tzv. „mortalitetno-determinirana promjena dobnog strukture” (Wertheimer-Baletić, 1999, 384). Smanjivanje smrtnošć pak znaći produljenje ljudskog vijeka, tj. oćekivanog trajanja života.

U slučaju Hrvatske glavni su čimbenici starenja smanjenje nataliteta, sve dulji život, ruralni egzodus (premješteno težište bioreprodukcije sa sela u grad, gdje za to nisu bili spremni), dugotrajno iseljavanje te izravni i posredni ratni gubici. Navedeni čimbenici podrobno su obrađeni u znanstvenoj literaturi (glavnina relevantnih bibliografskih jedinica navodi se i u ovom radu). Stoga smatramo nepotrebnim posebno ih razmatrati.

Stupanj ostarjelosti

Za određivanje stupnja ostarjelosti neke populacije, posebice za usporedbu više prostornih jedinica, preporučljivo je rabiti posebni model vrednovanja dobnog sastava. Umjesto tipizacije temeljene na pukoj kombinaciji „mladih” i „starih” bodovan je svaki parametar posebice da bi se zbrajanjem tih vrijednosti dobio bodovni pokazatelj ostarjelosti stanovništva.⁹ Tipizacija koja se temelji na bodovnoj vrijednosti ima sedam tipova (stupnjeva) ostarjelosti, a svaki tip ima i odgovarajuće opisno obilježje (tab. 2). Razvidno je da populacija s većim brojem bodova ima manji stupanj ostarjelosti.

Tab. 2. Tipizacija ostarjelosti utemeljene na bodovnoj vrijednosti
Tab. 2 Old age typification based on point values

Bodovni pokazatelj ostarjelosti	Tip	Obilježje:
90,5 – 100,0	1	na pragu starenja
84,5 – 90,0	2	starenje
73,0 – 84,0	3	starost
65,5 – 72,5	4	duboka starost
50,5 – 65,0	5	vrlo duboka starost
30,5 – 50,0	6	izrazito duboka starost
0,0 – 30,0	7	krajnje duboka starost

Prema: Nejašmić, 2005.

Tako je ukupna populacija Hrvatske bodovana sa 67,0 bodova, što znači da 2011. godine pripada 4. tipu – *duboka starost* (tab. 3). Među hrvatskim županijama razlike nisu velike. Petnaest ih pripada 4. tipu – *duboka starost*; u toj skupini i Međimurska županija, koja bilježi tek nešto manje loše stanje, ali i Grad Zagreb, koji je sa 66,5 bodova blizu 5. tipa. Šest županija pripada 5. tipu – *vrlo duboka starost*. Očekivano, najnepovoljnije je stanje u Ličko-senjskoj županiji; slijede Primorsko-goranska, Karlovačka i Šibensko-kninska županija.

Na nepovoljni trend upućuje i usporedba sa stupnjem ostarjelosti stanovništva u 2001. godini. Bodovne vrijednosti ostarjelosti pokazuju da je tada jedanaest županija pripadalo 3. tipu – *starost* (2011. u toj kategoriji nema nijedne županije!), a samo dvije (Ličko-senjska i Karlovačka) pripadale su 5. tipu – *vrlo duboka starost*. Najveće promjene u bodovnoj vrijednosti zabilježile su Primorsko-goranska (2001. godine 68,0 → 2011. godine 60,5) i Zadarska županija (73,5 → 66,0). Prva je prešla iz 4. u 5., a druga iz 3. u 5. tip ostarjelosti stanovništva. Slična promjena dogodila se i u Splitsko-dalmatinskoj županiji (76,5 → 69,5; zbio se prijelaz iz 3. u 4. tip ostarjelosti). Spomenutim je županijama zajedničko da

Tab. 3. Tipizacija stupnja ostarjelosti stanovništva Hrvatske i stanovništva županija (2011.)

Tab. 3 Old age degree typification of the population of Croatia and the population of the counties (2011)

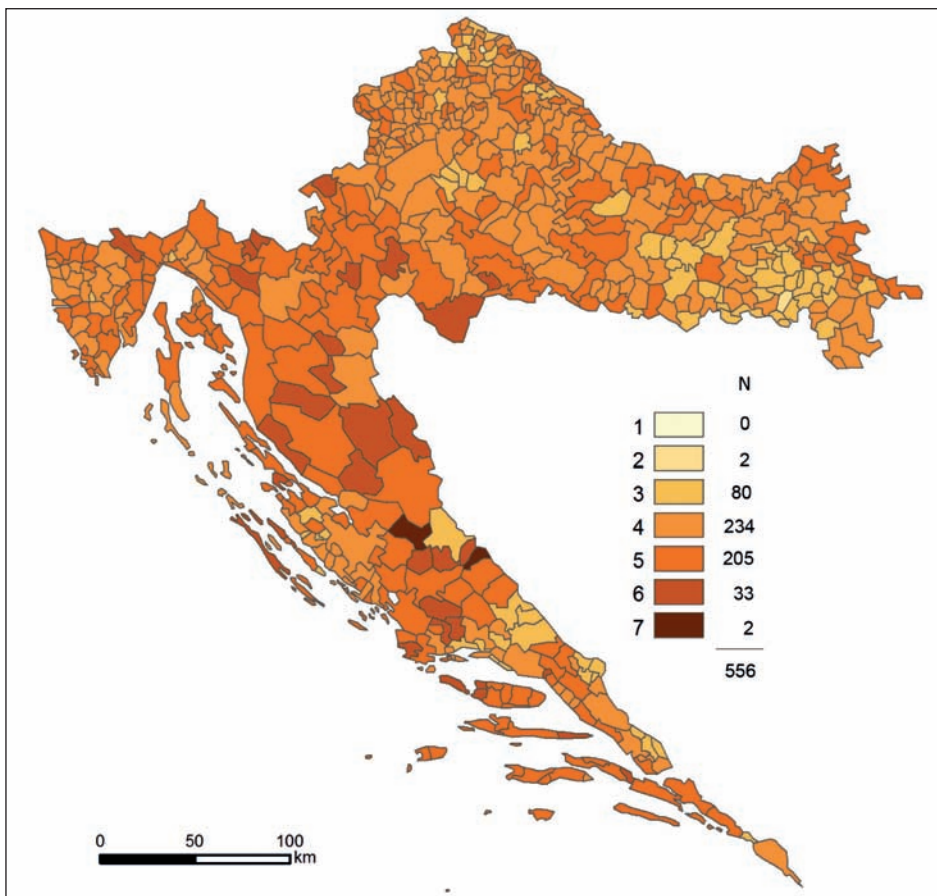
	Udjel (%)		Bodovi	Stupanj ostarjelosti	
	Mladih (0 – 19)	Starih (60+)		Tip	Obilježje
Zagrebačka županija	22,1	22,1	70,0	4	duboka starost
Krapinsko-zagorska	20,9	23,5	67,5	4	duboka starost
Sisačko-moslavačka	20,0	26,2	64,0	5	vrlo duboka starost
Karlovačka	18,3	27,3	61,0	5	vrlo duboka starost
Varaždinska	21,2	22,8	68,0	4	duboka starost
Koprivničko-križevačka	21,6	23,8	67,5	4	duboka starost
Bjelovarsko-bilogorska	21,6	24,8	66,5	4	duboka starost
Primorsko-goranska	17,1	26,6	60,5	5	vrlo duboka starost
Ličko-senjska	18,7	31,0	57,5	5	vrlo duboka starost
Virovitičko-podravska	22,3	23,1	69,5	4	duboka starost
Požeško-slavonska	23,8	23,6	70,5	4	duboka starost
Brodsko-posavska	23,9	23,1	71,0	4	duboka starost
Zadarska	21,7	25,5	66,0	4	duboka starost
Osječko-baranjska	21,6	22,8	68,5	4	duboka starost
Šibensko-kninska	19,8	29,0	61,0	5	vrlo duboka starost
Vukovarsko-srijemska	23,4	23,0	70,5	4	duboka starost
Splitsko-dalmatinska	22,5	23,1	69,5	4	duboka starost
Istarska	18,1	24,9	63,0	5	vrlo duboka starost
Dubrovačko-neretvanska	22,3	24,4	68,0	4	duboka starost
Međimurska	23,0	21,1	72,0	4	duboka starost
Grad Zagreb	19,9	23,6	66,5	4	duboka starost
Republika Hrvatska	20,9	24,1	67,0	4	duboka starost

Izvor: izračunato prema podacima DZS (www.dzs.hr/popis 2011.)

obuhvaćaju prostrane dijelove otočja i zaobalja, krajeve jake depopulacije i demografskog izumiranja (Mišetić i Lajić, 2005; Matas, 2005; Lajić i Klempić Bogadi, 2010; Faričić, 2012).

Prostorne značajke demografskog starenja dolaze do punog izražaja na razini manjih upravno-teritorijalnih jedinica. U Hrvatskoj je u vrijeme popisa 2011. bilo 556 jedinica (127 gradova i 429 općina). Vrlo je instruktivan podatak da nema nijedne jedinice čije stanovništvo pripada tipu *mladost* (tip dobnog sastava u kojem je indeks starosti $\leq 22,9$, računato s kontingentima 0 – 19 te 60 i više; Nejašmić, 2005, 181). Proistječe da su sve općine i gradovi u Hrvatskoj zahvaćeni nekim stupnjem ostarjelosti stanovništva. Stoga je ovdje više nego opravdano rabiti model bodovnog pokazatelja ostarjelosti (sl. 3).

Na kartogramu se jasno može zapaziti neprekinuti pojas visokog stupnja ostarjelosti stanovništva (vrlo duboke, izrazite i krajnje duboke starosti); prostire se od splitskog zaleđa do Žumberka i Banovine. To je prostor „sociodemografske depresije” koji je odavna zahvaćen ruralnim egzodusom i depopulacijom, a usto je većim dijelom bio izložen izravnim ratnim stradanjima devedesetih.

Sl. 3. Tipizacija stupnja ostarjelosti stanovništva hrvatskih općina/gradova (2011.): 1 – na pragu starenja, 2 – starenje, 3 – starost, 4 – duboka starost, 5 – vrlo duboka starost, 6 – izrazito duboka starost, 7 – krajnje duboka starost, N – broj općina

Fig. 3 Typification of the degree of old age of the population of Croatian municipalities/towns (2011): 1 – on the threshold of old age, 2 – ageing, 3 – old age, 4 – very old age, 5 – advanced old age, 6 – very advanced old age, 7 – extremely advanced old age, N – number of districts

S obzirom na metropolitansku fazu razvoja urbane regije Zagreba te dijelom Splita i Rijeke, u kojoj središnji gradovi gube stanovništvo, a rubne se zone naseljavaju i urbaniziraju (Vresk, 1996, 1998), valjalo je očekivati povoljnije stanje u okolnim gradovima/općinama. No unatoč porastu broja stanovnika te su jedinice zahvaćene procesom demografskog starenja. Zašto? Porast stanovništva uglavnom je plod doseljavanja, dok je za pomlađivanje nužno povećati rodnoš, a upravo je to izostalo zbog općenito niskih normi rodnošnosti u Hrvatskoj (Akrap, 1999; Nejašmić i dr., 2008b). Tako Dugo Selo (78,0 bodova), Stupnik (73,0), Podstrana (80,0), Solin (81,0) i Viškovo (75,5) pripadaju tipu 3 – starost.

Koliko je demografsko starenje pođmakao proces, pokazuje podatak da nijedna upravno-teritorijalna jedinica ne pripada tipu 1 – na pragu starenja, a svega su dvije u

tipu 2 – *starenje* (Gundinci i Pribislavec). Prema bodovnoj vrijednosti najnepovoljnije je stanje u općinama Civljane (8,5 bodova) i Ervenik (21,0); slijede Biskupija (30,5), Sućuraj (33,5), Janjina (34,5), Žuberak (35,5), Šolta (36,5), Unešić (38,0) itd. Najviše općina/gradova pripada tipu 4 – *duboka starost* (41,2%), a zajedno s onima u tipu 5 – *vrlo duboka starost* čine gotovo četiri petine ukupnog broja općina/gradova. Možemo ustvrditi da je na djelu proces homogenizacije hrvatskog prostora u smjeru sve višeg stupnja ostarjelosti stanovništva.

PREDVIDLJIVE PROMJENE DO 2031.

Kretanje ukupnog broja stanovnika

Sve relevantne projekcije pokazuju jako smanjenje broja stanovnika Hrvatske u sljedećim desetljećima (UN, 1999; Nejašmić i Mišetić, 2004; Mrđen, 2004; Gelo i dr., 2005). Prema projekciji rađenoj kohortno-komponentnom metodom za zatvorenu populaciju (dakle bez migracije), u Hrvatskoj će 2031. biti 3.680.750 stanovnika (Nejašmić i Mišetić, 2004). Tako će se u trideset godina (2001. polazišna je godina projekcije) broj stanovnika smanjiti za 756.710 ili 17,1%! Proistječe da će Republika Hrvatska uslijed biološke (prirodne) depopulacije, odnosno veće smrtnosti nego rodnosti (migracijska je komponenta izostavljena), prosječno svake godine gubiti 25.220 stanovnika. Sudeći prema rezultatima projekcije, Hrvatska će se vratiti stotinu godina unatrag, tj. na broj stanovnika koji je na današnjemu državnom teritoriju živio davne 1928.!¹⁰

Tab. 4. Kretanje ukupnog broja stanovnika Hrvatske; projekcija 2001. – 2031.

Tab. 4 Trends in the total number of inhabitants of Croatia; 2011 – 2031 projections

Godina	Broj stanovnika	Indeks (2001. = 100,0)	Prosječno godišnje smanjenje	
			apsolutno	stopa (%)
2001.	4.437.460	100,0	-	-
2011.	4.293.210	96,7	(2001. – 2011.) 14.425	0,33
2021.	4.018.670	90,6	(2011. – 2021.) 27.454	0,66
2031.	3.680.750	82,9	(2021. – 2031.) 33.792	0,88

Izvor: Nejašmić i Mišetić, 2004.

Promjene u sastavu prema dobi i stupnju ostarjelosti

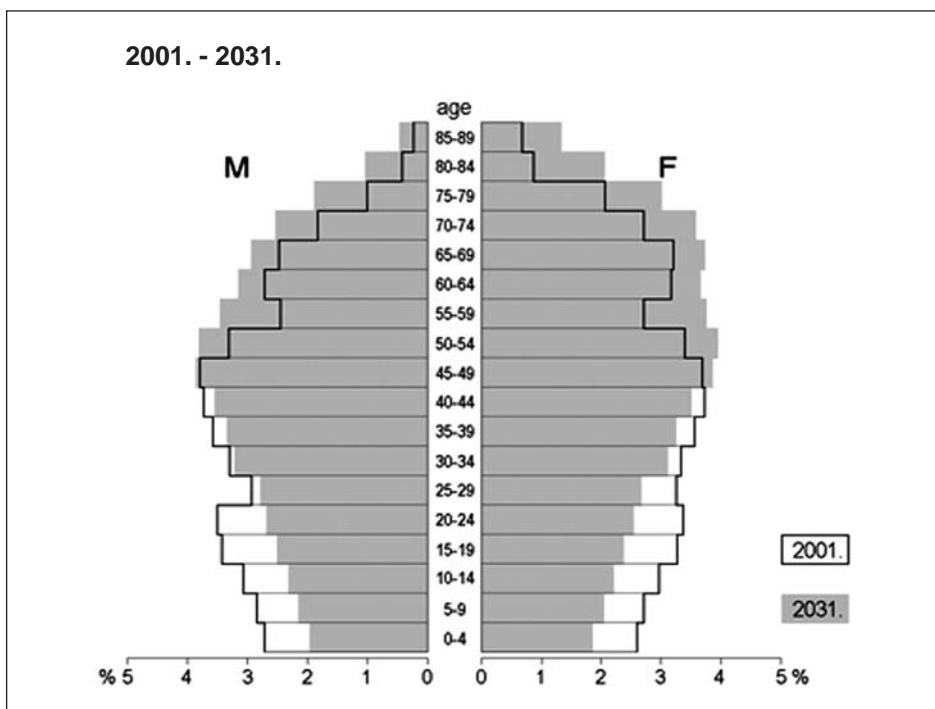
Osim jakog smanjenja broja stanovnika nepovoljna je i činjenica da će doći do daljnjeg pogoršanja dobnoga sastava stanovništva Hrvatske, odnosno nastavlja se „proces inverzije dobnog piramide” (Wertheimer-Baletić).¹¹ To znači da će se nastaviti starenje stanovništva, koje je, uz depopulaciju, temeljni demografski proces u Hrvatskoj (Nejašmić, 2008). Mladih i radno sposobnih stanovnika bit će sve manje, a starih sve više. Podaci za pojedine tzv. funkcionalne dobnog skupine pokazuju da će nastupiti značajna kontrakcija najmlađe dobnog skupine (0 – 6): od 2001. do kraja projekcijskoga razdoblja (2031.) broj djece smanjit će se za 136.760 (40,6%), dakle mnogo više od smanjenja ukupnog broja stanovnika (17,1%) (Nejašmić i Mišetić, 2004). Broj *mladih 0 – 14* smanjit će se za 295.000 ili 39,1% i njihov će udio iznositi svega 12,5%. S druge strane, broj starih u dobi *60 i više* povećat će se za 120.000 (12,5%), dok će kontingent starih *65 i više* biti veći za

132.880 (19,0%); udio te skupine povećat će se s 15,7 (2001.) na 22,6% (2031.)!¹² Radni kontingent (M /15 – 64/ i Ž /15 – 59/) bit će manji za 20,6%, a njegov udio in ukupnom stanovništvu smanjit će se sa 64,1% na 61,3%.

I drugi analitički pokazatelji potvrđuju nepovoljna kretanja (2001. – 2031.). Indeks starosti (broj *starih 65 i više* na 100 *mladih 0 – 14*) bit će 2031. godine 188,6 (gotovo dva stara stanovnika na jednoga mladog). Za usporedbu, 2001. taj je indeks bio dvostruko manji, 91,8. Što to znači za budućnost Hrvatske, mogu posvjedočiti krajevi koji već sada imaju slične demografske značajke, prije svih Ličko-senjska županija. Ona je 2011. imala odgovarajući indeks starosti 181,6!

Usporedba dobno-spolne piramide 2001. i 2031. jasno pokazuje sužavanje dobne skupine „djeca” (0 – 14) i skupine „roditelji” (15 – 49), a širenje starije skupine „praroditelji” (50 i više godina) (sl. 4). Godine 2001. udio „praroditelja” (33,6%) bio je gotovo dvostruko veći od udjela „djece” (17,1%); prema navedenoj projekciji, 2031. udio „praroditelja” (44,0%) bit će tri i pol puta veći od udjela „djece” (12,5%). Stanovništvo Hrvatske pripadat će *izrazito starom (kontraktivnom)* tipu dobne piramide (sl. 4).

Za utvrđivanje stupnja ostarjelosti stanovništva Hrvatske 2031. upotrijebljen je postupak bodovanja (temeljem udjela 17,4% mladih 0 – 19 i udjela starih 60 i više 29,4%):

Sl. 4. Stanovništvo Hrvatske prema spolu i dobi 2031. (projekcija) i usporedba s 2001. (prema: Nejašmić i Mišetić, 2004)

Fig. 4 The population of Croatia according to gender and age in 2031 (projection) and a comparison with the year 2001 (according to Nejašmić and Mišetić, 2004)

dobiveno je 57,5 bodova. Znači da će ukupna populacija Hrvatske 2031. pripadati 5. tipu – *vrlo duboka starost*. Znakovito je da će ukupno stanovništvo imati isti stupanj ostarjelosti kakav je Ličko-senjska županija imala 2011. (tab. 3). Hrvatska će dakle u doglednoj budućnosti imati dobni sastav stanovništva sličan onome kakav je popis 2011. zabilježilo u njezinim demografski najugroženijim područjima!

Točnost predviđanja kretanja broja stanovnika otežava činjenica da je vanjska migracija velika nepoznanica. Kada bismo odlučili uključiti komponentu vanjske migracije u ukupnome kretanju broja stanovnika, valjalo bi odgovoriti na niz pitanja. Hoće li Hrvatska i dalje u vanjskoj migraciji gubiti stanovništvo i koliko godišnje? Hoće li se zaustaviti iseljavanje kao poguban čimbenik općih demografskih stanja i procesa? Hoće li nakon ulaska u EU doći do bitnih promjena u migracijskom obrascu? Hoće li iz Hrvatske odlaziti mladi stručnjaci, a u Hrvatsku se useljivati umirovljenici iz bogatijih zemalja? Hrvatska će vrlo vjerojatno postati *second home* za zamjetni broj europskih umirovljenika (Mežnarić, 2008). Na taj će se način povećati ukupni broj stanovnika (po kriteriju *usual residence*), ali će se još više pogoršati dobna struktura odnosno stupanj ostarjelosti ukupnog stanovništva.

POS LJEDICE DEMOGRAFSKOG STARENJA

S gledišta dobrobiti pojedinca starenje, tj. produljenje ljudskog vijeka, pobjeda je čovječanstva. No demografsko starenje nedvojbeno je nepovoljan proces koji djeluje na ukupno kretanje stanovništva, općedruštvene prilike i gospodarski razvoj (Stipetić, 1994; Peterson, 1999; Bloom i dr., 2002). O tome H. Mendras piše (1986, 205-206): „U društvu u kojem je postotak starih ljudi pretjerano velik, očigledno je teško uspostaviti zadovoljavajući i uravnotežen socijalni život. Štoviše, može se smatrati da starenje ima reperkusije na mentalitet, na nivo optimizma i duh poduzetništva stanovništva.”

Što se tiče demografskih posljedica, starenje djeluje uglavnom ovako: a) usporava stopu rasta stanovništva, b) smanjuje stopu rodnosti, c) povećava opću stopu smrtnosti, d) smanjuje migraciju stanovništva, e) izaziva daljnje pogoršanje sastava prema dobi i spolu (feminizacija starijih dobnih skupina), d) utječe na starenje radnoga kontingenta (Wertheimer-Baletić, 1999). Osim demografskih brojne su društvene, gospodarske, političke i druge posljedice budućih demografskih promjena (Chesnais, 2000). Slijedom čvrste kauzalnosti općerazvojnih i demografskih procesa doći će do umnožavanja negativnih posljedica u gotovo svim područjima društvenog života Republike Hrvatske.

Brojčano smanjenje i starenje radnoga kontingenta (prema upotrijebljenoj projekciji smanjivat će se prosječno godišnje za 20.000) implicira smanjenje obujma radne snage. Hrvatska će se u budućnosti suočiti s manjkom vlastite radne snage, što s današnjega gledišta visoke nezaposlenosti izgleda pomalo paradoksalno. Dobna će se struktura zaposlenih promijeniti i značajno će se smanjiti udio mlađeg dijela radnoga kontingenta (15 – 44), odnosno zaposleni radnici bit će u prosjeku stariji. Podaci pokazuju da je u samo jedanaest godina došlo do značajnog pogoršanja dobne strukture zaposlenih. Godine 2001. bilo ih je u dobi 15 – 49 godina 79,6%, a u dobi 50 i više 20,4%; sredinom 2012. u dobi 15 – 49 godina 63,9%, dok je zaposlenika u dobi 50 i više bilo 36,1% (SLJH-03; Priopćenja DZS). A opće je poznato da je starija radna snaga teže prilagodljiva tehničkom napretku, ima nižu proizvodnost rada, nije dovoljno poduzetna itd. (Ekonomski institut, 2007). Budući

da će se dobna struktura zaposlenih nastaviti pogoršavati (kao odraz općega demografskog starenja), doći će u pitanje dinamičniji gospodarski razvoj zemlje. Nadalje, starenje utječe na strukturu javne i osobne potrošnje. Tako na neke oblike potrošnje ima slab učinak (npr. tehnički noviteti i sl.), ali na neke druge djeluje vrlo značajno (lijekovi, zdravstvene usluge i sl.) (Chesnais, 2000).

Depopulacija i starenje stanovništva (istaknimo još jednom – dominantni demografski procesi u Hrvatskoj!) utjecat će na pogoršanje odnosa broja umirovljenika i broja zaposlenih. To otvara pitanje financijske održivosti mirovinskih sustava, pri čemu su posebno ranjivi oni koji počivaju na načelu generacijske solidarnosti. Upravo takav mirovinski sustav prevladava u Hrvatskoj. Omjer ovisnosti u mirovinskom sustavu (broj umirovljenika/broj osoba koji uplaćuju mirovinski doprinos) već je sada neodrživ; krajem 2011. iznosio je 1 : 1,3 (*Statističke informacije 2012*). Budući da u umirovljeničku dob ulazi *baby boom*-generacija, taj će se omjer uskoro dodatno pogoršati. Ako ne dođe do značajnijeg povećanja stope aktivnosti i stope zaposlenosti, omjer ovisnosti u mirovinskom sustavu bit će znatno ispod razine održivosti. Zastoj u gospodarskom rastu nedvojbeno se može dovesti u vezu sa starenjem populacije. Demografske promjene već danas u Europi osjetno umanjuju potencijal rasta i stvaraju neodrživo visoke javne troškove. Rastući broj umirovljenika može dovesti do porasta konzervativizma, jačanja sklonosti prema zadržavanju *statusa quo*, do društvenih napetosti i suprotstavljanja različitih interesa, pa sve do političkog sukoba između aktivnog stanovništva i umirovljenika (Chesnais, 2000).

Broj starih 75 i više bit će 2031. veći za 121.900 (51,2%) nego 2001.; udio će porasti s 5,4 na 9,8% (Nejašmić i Mišetić, 2004). Starim dobnim skupinama, koje uvelike čine bolesni i često nepokretni ljudi, potrebni su sveobuhvatna skrb, posebna njega i odgovarajući smještaj. To će snažno opteretiti fondove socijalne skrbi i zdravstvene zaštite. Udio troškova državnog proračuna za mirovine i zdravstvenu skrb o starom stanovništvu do 2050. gotovo će se udvostručiti.¹³

S povećanjem broja starih ljudi javlja se sve veća potreba za pružanjem raznih oblika neformalne skrbi tom kontingentu stanovništva. Zbog sve manjeg broja djece u obitelji smanjuje se krug glavnih pružatelja skrbi starijima. „Budućim starim ljudima bit će sve teže naći nekoga tko će im pružiti neposrednu skrb, posebice kada je posrijedi svakodnevna emocionalna potpora, praktična pomoć u kućanstvu i pružanje različitih oblika njege” (Podgorelec i Klempić, 2007, 129). Prosječni hrvatski umirovljenik, koji nema člana obitelji ili prijatelja koji mu može pružiti neki oblik skrbi, od tekućih prihoda ne može platiti razne vrste usluga koje mu mogu zatrebati: primjerice pomoć u održavanju stana, osobnoj higijeni, nabavljanju hrane, prijevozu do liječnika i dr. Izvjesno je da će sve veći broj starih živjeti osamljeno, s rijetkim obiteljskim kontaktima ili bez njih, čime će biti izloženi društvenoj izolaciji (Banovac i dr., 2001). Sve to zahtijeva prilagodbu oblika i vrste skrbi o starijima. Naime ako se znatno smanjuje broj potencijalnih pružatelja neformalne skrbi, u ispražnjeni će prostor morati u većoj mjeri ući institucionalna zaštita, odnosno organizirana zdravstvena njega i razni oblici socijalne skrbi.

Nepovoljne posljedice starenja stanovništva dolaze do punog izražaja na lokalnoj, naseljskoj razini. Mnoga su ruralna naselja bila zahvaćena demografskim pražnjenjem i starenjem već polovinom 20. stoljeća (Nejašmić, 1991). Stalna erozija generacija,

dugotrajno smanjenje fertiliteta i starenje otvaraju niz teško rješivih egzistencijalnih i drugih problema (Štambuk, 1996; Pejnović, 2004; Turk, 2007). Opća je tendencija u Hrvatskoj da selo u sve većoj mjeri postaje zajednicom staračkih domaćinstava, bez mladih i nasljednika (Magdalenić i Župančić, 1997; Nejašmić i Štambuk, 2003). U mnogim su selima sadašnji ostarjeli seljaci uglavnom i njihovi posljednji stanovnici. Njihovim izumiranjem mnoga će naselja ostati samo geografski pojmovi. U ostarjeljoj populaciji dolazi do smanjenja ekonomske aktivnosti, a gasi se društveni i kulturni život. Proučavajući seosko stanovništvo, S. Livada piše i sljedeće (1988, 45): „Kritični prag (kada nastupaju određene descendencije životnih funkcija, op. a.) se dostiže u prosjeku poslije 60-e godine starosti za žene, odnosno 65-e za muškarce (...) Razdoblje nakon prekoračenja kritičnog praga starosti obilježeno je brojnim proizvodnim i drugim karakteristikama, kao npr. slabije opće održavanje gospodarstva-domaćinstva, manja ulaganja u gospodarstvo, slabija obrada zemlje, smanjenje stočnog fonda, slabije održavanje gospodarskih i stambenih objekata itd. Nastupaju i određeni psihosocijalni sindromi u ponašanju ostarjelih poljoprivrednika, žena i muškaraca...” Starost postaje ne samo teška i osamljena nego i umnogome tragična. Posebice je depresivno stanje u malim, prometno slabije dostupnim i depopulirajućim selima.

Kako ublažiti posljedice i usporiti proces starenja stanovništva?

Razvijene zemlje s visokim stupnjem demografskog starenja nužno traže rješenja za obnovu biodinamičke snage. Ublaživanje teškoća nalaze uglavnom u imigraciji radne snage iz slabije razvijenih zemalja. Politika doseljavanja u pravilu se uzima kao prva mjera, posebice usmjerena na saniranje problema smanjivanja radne snage (UN, Population Division, 2000). Doseljavanje je učinkovit regulator tržišta rada, uspješno djeluje i na ublaživanje smanjenja ukupnog broja stanovnika, a znatno manje utječe na poboljšanje kvalifikacijske strukture radne snage (Münz, 2004). Za predmet ovog rada bitno je naglasiti da doseljavanje nema presudni utjecaj na obnavljanje poželjnih proporcija između velikih dobnih skupina. U tom pogledu ono bi bilo učinkovito jedino u slučaju koji se potpuno kosi s temeljnim ljudskim pravima, a to je useljavanje djece bez njihovih roditelja (Chesnais, 2000). Zbog toga je nužno u prvi plan staviti pronatalitetnu populacijsku politiku koja ima dalekosežni učinak na usporavanje starenja stanovništva i uspostavu potrebne ravnoteže među dobnim skupinama. Primjer Italije, zemlje s vrlo visokim udjelom starih stanovnika (vidjeli smo da je udio starih 65 i više 20,3%), u tom je smislu dosta poučan. Posljednjeg desetljeća politika talijanske vlade na prvo mjesto među mjerama za ublaživanje posljedica starenja stavlja porast nataliteta, tj. pronatalitetnu populacijsku politiku, druga je mjera doseljavanje, a treća povećanje zaposlenosti mladih radi suzbijanja njihova odlaska u inozemstvo (ima još nekoliko mjera, ali one se oslanjaju na prve dvije) (Golini, 2007).

Na važnost pronatalitetne populacijske politike upozoravaju i hrvatski znanstvenici. Tako akademkinja A. Wertheimer-Baletić o tome piše (2007, 115): „Pronatalistička populacijska politika, koja preko svog utjecaja na porast nataliteta uvjetuje postupno povećanje broja i udjela mladih u ukupnom stanovništvu, na dugi rok (uz apstrahiranje od utjecaja tzv. eksternih faktora), *postupno i dugoročno* mijenja karakteristike dobne strukture stanovništva i to u smjeru znatnog relativnog usporavanja porasta broja i udjela starog stanovništva, generirajući sve povoljnije odnose između velikih funkcionalnih dobnih grupa, napose

između mladih i starih.” Razumije se da sve to vrijedi i za Hrvatsku. Nažalost, unatoč nepovoljnome demografskom stanju i negativnim trendovima državna politika ne prepoznaje posve važnost pronatalitetne populacijske politike.¹⁴ Aktivno poticanje nataliteta, razumije se u sklopu opće razvojne politike (a ona uključuje i imigracijsku politiku), može uravnotežiti proporcije između mlade, radno sposobne i stare skupine stanovništva. Budući da demografski procesi, posebice starenje stanovništva, imaju dalekosežne negativne implikacije na svekoliki društveni i gospodarski razvoj, provedba pronatalitetne populacijske politike jest *conditio sine qua non* hrvatske budućnosti.

ZAKLJUČAK

Demografsko starenje bitno je obilježilo razvoj stanovništva Hrvatske tijekom posljednjih pet desetljeća. U posljednjem desetljeću (2001. – 2011.) na djelu je poodmakli stupanj demografskog starenja („duboka starost”). Taj nepovoljni proces zahvatio je punim zamahom sve hrvatske županije, a manjom ili većom silinom sve općine i gradove. U Hrvatskoj je nastupila zrela posttranzicijska faza u promjeni dobnog sastava; obilježava je kontrakcija mlade skupine i ekspanzija stare, uz istovremeno smanjenje broja i udjela stanovništva u radno sposobnoj dobi. Takva neravnoteža među velikim dobnim skupinama ima mnoge nepovoljne posljedice, koje posebice dolaze do izražaja u okolnostima slabije razvijenosti i gospodarske krize. Hrvatska se prema udjelu starog stanovništva našla u društvu zemalja koje imaju znatno veći bruto društveni proizvod (Njemačka, Švedska, Austrija i Finska) i lakše se mogu nositi s posljedicama tog razornog procesa.

Analiza budućih promjena pokazuje da će se i u sljedećim desetljećima ubrzano nastaviti nepovoljni demografski trendovi. Nastavit će se starenje stanovništva u interakciji s ukupnom depopulacijom. Doći će do daljnjeg povećanja neravnoteže u proporciji velikih dobnih skupina, tj. do izrazitije inverzije dobne „piramide”. To će dovesti do nepovoljnih promjena u sastavnicama prirodnoga kretanja stanovništva, što će pak zakonitošću demografske inercije utjecati na daljnje pogoršanje dobnog sastava stanovništva, odnosno na njegovo starenje.

Prepuštanje demografskih procesa spontanim tokovima nedvojbeno vodi produbljivanju gospodarske i društvene krize i prijeti sveukupnome razvoju. Da bi se usporio proces starenja stanovništva Hrvatske i ublažile njegove posljedice, nužno je povećati rodnost, čime će se potaknuti postupno pomlađivanje dobnog sastava. Dakle valja ustrajati u provedbi aktivne pronatalitetne politike kao sastavnog dijela opće razvojne politike. Druga skupina mjera odnosi se na doseljavanje, a treća na povećanje zaposlenosti mladih radi sprečavanja njihova brojnijeg iseljavanja. Nedvojbeno je da starenje stanovništva te drugi nepovoljni demografski procesi i njihove posljedice predstavljaju veliki izazov za populacijsku, gospodarsku i socijalnu politiku Republike Hrvatske.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Jedan je od razloga nepostojanje specijalizirane znanstvene institucije koja bi proučavala složenu demografsku problematiku Hrvatske, a u sklopu toga i starenje stanovništva. Uredjenja društva problemu demografskog starenja pridaju veliku pozornost. Na primjer u Ujedinjenom Kraljevstvu djeluje Oxford Institute of Population Ageing.
- ² Sudeći po naslovu, iznimka bi mogao biti rad „Starenje stanovništva u Hrvatskoj i u europskim zemljama” (Graovac, 2005), no na Hrvatsku se odnosi svega nešto više od jedne stranice rada.
- ³ Zbog sve duljega životnog vijeka u razvijenim je zemljama pomaknuta (statistička) granica između zrele i stare skupine; starim se smatra stanovništvo od 65 i više godina. Tome se sve više priklanja i dokumentacija Ujedinjenih naroda.
- ⁴ Kada udio osoba starih 60 i više godina dostigne dvanaest posto, smatra se da je stanovništvo neke zemlje ili područja počelo starjeti (Wertheimer-Baletić, 1999).
- ⁵ Metodologija popisa stanovništva 2001. razlikuje se od metodologije prethodnih popisa. U tom je popisu prihvaćen koncept „uobičajenog mjesta stanovanja” (*Place of usual residence*) s vremenskim ograničenjem odsutnosti do dvanaest mjeseci. Popisom je tako obuhvaćen i dio građana Hrvatske koji su na radu ili boravku u inozemstvu duže od dvanaest mjeseci. Obuhvat te skupine bio je podložan subjektivnim ocjenama jer kriteriji nisu bili jasno definirani. U popisu 2011. također je primijenjen koncept „uobičajenog mjesta stanovanja”, ali se prvi put uvodi namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje osoba u ukupno stanovništvo ili isključivanje iz njega. U prethodnim popisima u ukupno stanovništvo ulazili su pak svi „inozemci” bez obzira na trajanje boravka u inozemstvu (drugo je pitanje koliki je bio stvarni obuhvat toga kontingenta, posebice u prekomorskim zemljama). S druge strane, u stalno stanovništvo nisu ulazile „osobe koje su u Hrvatskoj boravile godinu i duže” (a takve su osobe 2001. i 2011. obuhvaćene u stalno stanovništvo). Razlike u metodologiji „administrativno” utječu na usporedivost podataka, ali se može reći da utjecaj na strukturna obilježja nije tolik kao u slučaju promjene broja stanovnika.
- ⁶ U demografskoj literaturi uglavnom prevladava podjela staračkoga kontingenta na: a) mlađe staračko stanovništvo (65 – 75 godina), b) srednje staračko (75 – 85 godina) i c) vrlo staro (85 i više godina) (Myers, 1993).
- ⁷ Tip sastava prema dobnom sastavu; kombinirana klasifikacija (prema veličini indeksa starosti; kontingenti 60+ i 0 – 19): a) mladost (do 22,9), b) na pragu starenja (23,0 – 34,9), c) starenje (35,0 – 44,9), d) starost (45,0 – 54,9), e) duboka starost (55,0 – 99,9) i f) izrazito duboka starost (100,0 i više) (Nejašmić, 2005, 181).
- ⁸ Zapravo Monako ima najveći udio starih u Europi; udio starih 65+ u ukupnoj populaciji iznosi (2012.) 24% (PRB, 2012). Riječ je o maloj populaciji s nizom posebnosti; na sastav prema dobi bitno utječe činjenica da je Monako „porezna oaza” i pribježište bogatih (što znači uglavnom i starijih osoba).
- ⁹ To je preinačeni model M. Klemenčića (1990); posebice je pogodan način „mjerjenja” stupnja demografskog starenja za ona područja i populacije u kojima je mali broj mladih ili ih uopće nema (brdsko-planinska, otočna i slična depopulacijska područja). Postupak je bodovanja sljedeći: udio mladih (0 – 19 godina) boduje se u rasponu od 0,0 do 30,0 bodova, dakle veći udio mladih boduje se većim brojem bodova. Udio starih (60 i više) boduje se u rasponu od 0,0 do 70,0 bodova, ali tako da veći udio starih donosi manji broj bodova (obratno nego kod bodovanja udjela mladih); vrijednost udjela (%) zaokružuje se na 0,5% (npr. 25,4% na 25,5%). Budući da veći udio mladih, a manji udio starih donosi veći konačni broj bodova, može se ustvrditi da populacija s većim brojem bodova ima manji stupanj ostarjelosti.

Udio (%) mladih	Bodovi	Udio (%) starih	Bodovi
0,0 – 5,0	0,0 – 5,0	0,0 – 10,0	70,0 – 60,5
5,5 – 10,0	5,5 – 10,0	10,5 – 20,0	60,0 – 50,5
10,5 – 15,0	10,5 – 15,0	20,5 – 30,0	50,0 – 40,5
15,5 – 20,0	5,5 – 20,0	30,5 – 40,0	40,0 – 30,5
20,5 – 25,0	20,5 – 25,0	40,5 – 50,0	30,0 – 20,5
25,5 – 30 i više	25,5 – 30,0	50,5 – 60,0	20,0 – 10,5
		60,5 – 70,0 i više	10,0 – 0,0

- ¹⁰ Interpolacijom popisnih podataka 1921. i 1931. dobiven je za 1928. broj od 3.682.830 stanovnika.
- ¹¹ O tome J.C. Chesnais, između ostalog, piše (2000, 2): „The demographic landscape is changing dramatically; the industrial world is facing unprecedented population trends: hyperlongevity is combining with hypofertility, thus producing a progressive reversal of the age pyramid.”
- ¹² Podaci popisa stanovništva 2011. potvrđuju vjerodostojnost navedene projekcije. Prema popisu, na skupinu 65 i više godina odnosi se 17,7% ukupnog stanovništva Hrvatske, dok odgovarajući podatak kod projekcije iznosi za 2011. godinu 17,5%!
- ¹³ Prema izračunima Centra za proučavanje europske politike iz Bruxellesa, do 2025. stare članice EU-a (EU-15) trošit će na staračku populaciju 36% proračuna, a 2050. oko 50% (CEPS).
- ¹⁴ Tome svjedoči i Izvješće koje je podnio predstavnik hrvatske Vlade na četrdesetom sastanku Komisije Ujedinjenih naroda za stanovništvo i razvoj 11. travnja 2007. Navodeći mjere za ublažavanje posljedica starenja stanovništva Hrvatske, izvjestitelj ističe da se računa na imigraciju radne snage, a drugom važnom mjerom smatra povećanje udjela aktivnoga kontingenta (radne snage) u ukupnom stanovništvu. Nijednom riječju ne spominje potrebu povećanja nataliteta, odnosno provedbu pronatalitetne populacijske politike! (UNPD).

LITERATURA

- Akrap, A., 1999: Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama, *Društvena istraživanja* 9 (5-6), 793-815.
- Banovac, B., Boneta, Ž., Vujić, V., 2001: Društvene promjene i starenje, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 22 (2), 537-562.
- Bloom, D. E., Canning, D., Sevilla, J., 2002: *The Demographic Divident: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, Santa Monica Rand Press, Santa Monica.
- Chesnais, J. C., 2000: *The inversion of the Age Pyramid and the Future of Population Decline*, UNDP, Expert Group Meeting on Polcyc Responses to Population Ageing, New York, <http://www.un.org/esa/population/publications/popdecline/Chesnais.pdf>.
- Ekonomski institut (2007): *Pristupanje Europskoj uniji: očekivani ekonomski učinci*, Ekonomski institut, Zagreb.
- Faričić, J., 2012: *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*, Školska knjiga, Zagreb.
- Fričanović, M., 1988: Diferencijacija nekih dinamičko-strukturnih demografskih pokazatelja gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske, *Radovi* (Geografski odjel PMF-a) 23, 3-12.
- Fričanović, M., 1990: *Demogeografija: Stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb (IV izdanje).
- Fričanović, M., Šterc, S., 1993: Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske, *Društvena istraživanja* 2 (1), 151-166.
- Gelo, J., 1987: *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981.godine*, Globus, Zagreb.
- Gelo, J., 1999: Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 8 (5-6/43-44), 735-749.
- Gelo, J., Akrap, A., Čipin, I., 2005: *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske: (bilanca 20. stoljeća)*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
- Golini, A., 2007: UNPD, 2007: Statement for the General Debate on National Experiences at 40th Session of the United Nations Commission on Population and Development, 11 April 2007, New York, http://www.un.org/esa/population/cpd2007/Country_Statements/Italy, 26. 2. 2013.
- Graovac, V., 2005: Starenje stanovništva u Hrvatskoj i u europskim zemljama, u: *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa* (Zadar, 24. – 27. rujna 2003.), HGD, Zagreb, 288- 297.

- Keyfitz, N., 1971: On the Momentum on Population Growth, *Demography* 8 (1), 222-234.
- Klemenčić, M., 1990: Postupak vrednovanja dobnog sastava stanovništva, *Radovi* (Geografski odjel PMF-a) 25, 73-80.
- Lajić, I., Klempić Bogadi, S., 2010: Demografska budućnost Gorskog kotara, *Migracijske i etničke teme* 26 (2), 191-212.
- Lajić, I., 2004: Noviji razvoj stanovništva Hrvatske – regularno i neregularno kretanje stanovništva, *Migracijske i etničke teme* 20 (2-3), 171-186.
- Livada, S., 1988: Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi, *Sociologija sela* 99-100, 35-48.
- Magdalenić, I., Župančić, M., 1997: Socijalno-demografske skice šest područja Republike Hrvatske, *Sociologija sela* 1-4, 47-89.
- Matas, M., 2005: O zagori i njezinim demografskim problemima, u: *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa, Zadar, 24. – 27. rujna 2003.*, HGD, 309-323.
- Mendras, H., 1986: *Seljačka društva: elementi za jednu teoriju seljaštva*, Globus, Zagreb.
- Mežnarić, S., 2008: Migracije u Hrvatskoj: što očekivati, u: *Useljenička politika u funkciji razvoja hrvatskoga gospodarstva*, Zbornik radova međunarodne konferencije, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 53-64.
- Mišetić, R., Lajić, I., 2005: Demografska budućnost jadranskih otoka, u: *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa, Zadar, 24. – 27. rujna 2003.*, HGD, 298-308.
- Münz, R., 2004: *Migrants, Labour markets and integration in Europe: a comparative analysis*, Global Commission on International Migration, Geneva (Global migration perspective, 16).
- Myers, G. C., 1993: Population Growth and Age Structure: Implications and Policy responses, UN, *European Population Conference, Proceedings*, vol. 1, Geneva.
- Mrđen, S., 2004: Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove, *Migracijske i etničke teme* 20 (1), 63-78.
- Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj: Korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.
- Nejašmić, I., Štambuk, M., 2003: Demografsko stanje i procesi u neurbanim naseljima Republike Hrvatske, *Društvena istraživanja* 3-4 (65-66), 469-493.
- Nejašmić, I., 2003: Značajke biološkog (demografskog) sastava stanovništva Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 65 (2), 29-54.
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Nejašmić, I., Mišetić, R., 2004: Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001-2031, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 751-776.
- Nejašmić, I., 1992: Promjene u dobnospolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991), *Acta geographica Croatica* 27, 15-34.
- Nejašmić, I., 2008a: *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
- Nejašmić, I., Bašić, K., Toskić, A., 2008b: Prostorne značajke nataliteta u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 70 (2), 91-112.
- Pejnović, D., 2004: Lika: Demographic Development under Peripheral Conditions, *Hrvatski geografski glasnik* 66 (2), 23-46.
- Njegač, D., Toskić, A., 1994: Prostorni aspekt odnosa dobnog sastava stanovništva i socioekonomske preobrazbe naselja Hrvatskog zagorja, *Gazophylacium* 3-4, 320-333.
- Peterson, P. G., 1999: *Gray dawn. How the coming age wave will transform America and the world*, Times book, Random House, New York.

- Podgorelec, S., Klempić, S., 2007: Starenje i neformalna skrb o starim osobama u Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme* 23 (1-2), 111-134.
- Spevec, D., 2009: Starenje stanovništva Varaždinske županije od 1961. do 2001., *Migracijske i etničke teme* 25 (1-2), 125-152.
- Stipetić, V., 1994: Ekonomski problemi koje donosi starenje stanovništva, *Ekonomija* 1 (1-3), 113-117.
- Šašlin, P., 2005: Demografske perspektive Baranje – rezultati terenskog istraživanja, *Migracijske i etničke teme* 21 (1-2), 111-121.
- Štambuk, M., 1996: Mišljenja domaćeg stanovništva o privlačnim i odbijajućim čimbenicima življenja na Žumberku, *Sociologija sela* 1-2, 47-61.
- Šterc, S., 1991: Opća demografska slika Republike Hrvatske, u: *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, 1991., 1-39 (Posebna izdanja, sv. 8).
- Toskić, A., 1993: Starenje stanovništva Hrvatskog zagorja, 1961.-1991., *Acta geographica Croatica* 28, 173-186.
- Turk, I., 2007: Demografska obilježja kao ograničavajući čimbenik razvoja Općine Bosiljevo, u: *Zbornik 4.hrvatskog geografskog kongresa*, HGD, 221-234.
- UN, Population Division, 2000: Replacement Migration: Is it Solution for Declining and Ageing Population?, UNDP, New York, <http://www.un.org/esa/population/migration>, 26. 1. 2013.
- UNPD, 2007: Statement for the General Debate on National Experiences at 40th Session of the United Nations Commission on Population and Development, 11 April 2007, New York, http://www.un.org/esa/population/cpd/2007/Country_Statements/Croatia, 26. 2. 2013.
- Vresk, M., 1996: Urbanizacija i polarizirani razvoj Hrvatske, u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa*, HGD, Zagreb, 66-73.
- Vresk, M., 1998: Satelitizacija splitske aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik* 60, 31-48.
- Warnes, A. M., 1990: Geographical Questions in Gerontology, *Progres in Human Geography* 14, 24-56.
- Weaver, C., 1987: Social security in ageing societies, u: Davis, K., et al. (eds.), *Below-Replacement Fertility in Industrial Societies*, Cambridge University Press.
- Wertheimer-Baletić, A., 1992: Demografske promjene i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, *Encyclopedia moderna* 13 (2/38/), 238-251.
- Wertheimer-Baletić, A., 1997: Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj, u: *Nacionalni program demografskog razvitka*, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb, 55-75.
- Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A., 2001: Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene, *Rad 482*, HAZU, 109-125.
- Wertheimer-Baletić, A., 2004a: Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene, *Rad 482*, HAZU, 109-125.
- Wertheimer-Baletić, A., 2004b: Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 631-652.
- Wertheimer-Baletić, A., 2007: Depopulacija, starenje stanovništva i populacijska politika u Hrvatskoj, *Rad 498*, HAZU, 73-120.
- Wertheimer-Baletić, A., 2009: Starenje stanovništva kao svjetski proces, *Rad 505*, HAZU, 111-169.
- Živić, D., Pokos, N., Turk, I., 2005: Basic Demographic Processes in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (1), 27-44.

IZVORI

- CEPS (Centre for European Policy Studies), <http://www.ceps.be>, 24. 2. 2013.
- Eurostat, 2011, European Commission, /tgm/table Action/, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 22. 1. 2013.
- Eurostat Yearbook 2011, Population, European Commission, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, 22. 1. 2013.
- Popis stanovništva 2001., DZS, <http://www.dzs.hr>.
- Popis stanovništva 2011., DZS, <http://www.dzs.hr>.
- PRB, 2012, World Population Data Sheet, Population Reference Bureau, Inc, Washington, DC, <http://www.prb.org>, 22. 1. 2013.
- Priopćenja DZS, br. 9.2.7/3, 2013., <http://www.dzs.hr>.
- Statistics Finland, 2011., <http://www.tilastokeskus.fi/väestö/> 22. 1. 2013.
- Statistics Sweden, 2011., [http://www.scb.se/Table presentation/](http://www.scb.se/Table%20presentation/)22. 1. 2013.
- Statističke informacije 2012*, DZS, Zagreb.
- SLJH-92, *Statistički ljetopis 1992.*, DZS, Zagreb.
- SLJH-03, *Statistički ljetopis 2003.*, DZS, Zagreb.
- UN, 1999, Population Division, World Population Prospects, The 1998 Revision, Vol. II: Sex and Age, New York.

SUMMARY

Ageing of the Population in Croatia – the Current Situation and Perspectives

Ivo Nejašmić, Aleksandar Toskić

Changes in the age composition of the population of Croatia comprise two parallel demographic processes: reduction in the share of young people with simultaneous increase of the old population's share. The index of changes for the 1981 - 2011 period clearly shows a reduction in the number of young people (up to 34 years of age), with a particularly marked reduction in the youngest groups, accompanied on the other hand by an increase in the number of old inhabitants, particularly those in the oldest age groups. Between 2001 and 2011, there was a distinct fall in the share and number of young people, with a clear rise in the share and number of the old population. Data from the 2011 Census indicate that the share of the young aged 0-14 was 15.2% (as against 17.1% in 2001), the young aged 0-19 20.9% (it had been 23.8% in 2001), the share of old people aged 60 and older 24.1% (21.6% in 2001), while the share of those of 65 and older was 17.7% (15.7% in 2001).

The average age of the population of Croatia is constantly increasing. It was 32.5 in 1961; 34.1 in 1971; 35.4 in 1981; 37.1 in 1991; 39.3 in 2001, and went on to reach the high average of 41.7 in 2011. The Age Index (the number of persons of 60 and older as against 100 aged 0-19) stood at 115.0 in 2011 and was a quarter higher than in the preceding census (90.7 in 2001); the Age Index calculated as a quotient of the 65 and older age group as against the 0-14 age group stood at 116.3

in 2011 while it had been 91.9 in 2001. Consequently, there are considerably more old people than young people in Croatia. Comparison between the *child basis* (0-4) and persons of 75 and older is very indicative for understanding the state and processes according to composition based on age. In 2011, there were 62% more old people than children!

The presented composition according to age is a consequence of the impact of a combination of factors that more or less determine general population trends. In the case of Croatia, the main factors of population ageing are: reduced birth-rate, prolonged life expectancy, the rural exodus (transferring the emphasis of bio-reproduction from the villages to the towns, for which the latter were not prepared), long-term emigration and the direct and indirect losses resulting from war.

A special model for evaluating age composition was used in setting the degree of the population ageing. Typification of ageing based on point values has seven types (degrees) of ageing (see the interpretation given with Fig. 3). In 2011, the total population of Croatia belonged to Type 4 – *very old age*. Fifteen of the counties belong to Type 4 – *very old age*, while six of them come under Type 5 – *advanced old age*. The spatial characteristics of demographic ageing come fully to the fore on the level of smaller administrative-territorial units. At the time of the 2011 Census, there were 556 units (127 towns and 429 municipalities) in Croatia. All the municipalities and towns were affected by some degree of population ageing. The extent to which demographic ageing is an advanced process is shown by the fact that not even one of the administrative-territorial units belongs to Type 1 – *on the threshold of ageing*, and only two to Type 2 – *ageing*. Most of the municipalities/towns come under Type 4 – *very old age* (41.2%), while together with those in Type 5 – *extremely advanced age* - they comprise almost 4/5 of the total number of municipalities/towns. We can state that there is an active process of homogenising the Croatian territory towards an increasingly high degree of aged population.

According to a projection based on the enclosed population (that is, without migration), there will be 3.68 million inhabitants in Croatia in 2031. Therefore, within thirty years (taking 2001 as the first projection year) the number of inhabitants will fall by 17.1%! Apart from a stark reduction in the number of inhabitants, there is the additional fact that there will be further exacerbation of the age composition of the population of Croatia, that is, a prolongation of the age pyramid inversion. That means that the ageing of the population will continue which, along with depopulation, is the fundamental demographic process in Croatia. There will be increasingly fewer young and working-age inhabitants, and more and more old people. The number of *young people aged 0-14* years will fall by 39.1% and their share in the total population will amount to only 12.5%. On the other hand, the number of people aged *60 and older* will increase by 12.5%, while the contingent of those aged *65 and older* will increase by 19.0%; the share of this group will increase from 15.7% (in 2001) to 22.6 % (in 2031)! The labour contingent (M /15-64/ and F /15-59/) will be reduced by 20.6%, and its share in the total population will fall from 64.1% to 61.3%.

As regards the degree of age, it has been shown that the total population of Croatia will fall under Type 5 – *advanced old age* – in 2031. It is notable that the total population will have the same degree of age as the Lika-Senj County had in 2011. Thus, Croatia will have a population age composition in the foreseeable future similar to that registered in the 2011 Census in its most critically threatened demographic areas!

Demographic ageing is an unfavourable process that affects the total trend of the population, general social circumstances and economic development. Since the age structure of the employed will continue to deteriorate (as a reflection of general demographic ageing) the issue of the more dynamic economic development of the country will be in question. Ageing of the population will influence the worsening ratio between pensioners and the number of employed persons. The old-age

dependency balance in the pension system (the number of pensioners/number of persons paying pension contributions) is already unsustainable; at the end of 2011 it stood at 1:1.3. Since the baby boom generation is entering retirement age, that ratio will soon become even worse.

The number of persons aged 75 and over will be higher by 51.2% in 2031 than in 2001; their share will grow from 5.4% to 9.8%. That will greatly burden the social welfare and health care funds. The share of State budget outlays for pensions and health care for the old population will almost double by the year 2050.

The unfavourable consequences of population ageing are fully expressed at the local, settlement level. The general tendency in Croatia is that the villages are increasingly becoming communities of old-age households, without young people and heirs. A reduction in economic activities comes about in aged populations, while social and cultural life fades.

In order to slow the ageing of the population in Croatia and to mitigate its after-effects, it would be necessary to increase the birth-rate, which would stimulate a gradual rejuvenation of the age composition of the population. Thus, the imperative is to persevere with implementing an active pro-birth-rate policy as an integral part of general development policy. A second group of measures relates to immigration, while a third would be increasing the employment opportunities for young people to prevent their emigration in large numbers. There is no doubt that the ageing of the population and other unfavourable demographic processes and their outcomes represent a major challenge for the population, economic and social policies of the Republic of Croatia.

Primljeno (Received): 11-02-2013

Prihvaćeno (Accepted): 12-06-2013

Dr. sc. **Ivo Nejašmić**, red. prof.

Sveučilište u Zagrebu

Učiteljski fakultet

Savska cesta 77, Zagreb

ivo.nejasmic@ufzg.hr

Dr. sc. **Aleksandar Toskić**, izv. prof.

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Marulićev trg 19/II, Zagreb

atoskic@geog.pmf.hr